

STUDIA

Franciszek Szlosek

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Interpretacyjne osobliwości pracy ludzkiej

Interpretive Peculiarities of Human Labor

Wstęp

Praca jako złożona kategoria pojęciowa jest niewątpliwie trudna do jednoznacznego zdefiniowania. Pracę wykonuje bowiem nie tylko człowiek, ale także zwierzęta, maszyny, żywioty przyrody, a nawet rozwijające się rośliny. Stąd pracę można rozpatrywać jako kategorię fizyczno-techniczną, przyrodniczą, społeczną (w tym zawodową). Nauki społeczne i humanistyczne sens pracy widzą nie jako jedno z praw czy działań przyrody, ale jako zjawisko społeczne dotyczące relacji:

Człowiek – jego środowisko

Oznacza to, że nauki humanistyczne nie zajmują się pracą w ogóle, ale *pracą ludzką*, używając najczęściej do jej określenia słowa *praca*.

Podkreślając zagadnienie złożoności interpretacyjnej pojęcia *praca ludzka* warto przywołać tytuł pierwszego rozdziału w znaczącej dla omawianego problemu książce pt. *Praca człowieka*. Jej autor Pszczołowski, wybitny znawca

zagadnienia nazwał ten rozdział *Przed wejściem do labiryntu*. Należy dodać, iż jest to labirynt o wyjątkowym stopniu trudności.

Z kolei inny polski uczony, filozof i przyrodnik, twórca ergonomii, Jastrzębowski już w 1857 roku zauważył złożoność tego terminu twierdząc: „Kiedy mówimy o pracy to rozumieć się ma Pracę nie cząstkową, nie jednostronną (...) określając przez nią samą pracę fizyczną czyli Robotę – lecz prace całkowitą i wszechstronną, tj. zarazem fizyczną, estetyczną, racjonalną i moralną”¹.

Siłą rzeczy, w tym artykule nie jestem w stanie wejść i przebyć pełnej ale zawilej, a czasem wręcz pokrętej drogi wspomnianego labiryntu, stąd w sposób wybiórczy, bardzo subiektywny pozwolę sobie tylko na pewne refleksje lub osobliwości stanowiące swoistą reakcję na przebywanie w tym systemie splątanych dróg interpretacyjnych.

W starożytności, a nawet wczesnym średniowieczu, nie używano pojęcia *praca*. Zamiast o pracy mówiono o czynnościach: rolniczych, rzemieślniczych, kupieckich. Choć już w XII wieku św. Tomasz z Akwinu uznał pracę za środek konieczny do utrzymania w zdrowiu ciała i duszy człowieka.

W zasadzie dopiero w okresie Renesansu zaczęło się kształtować pojęcie pracy ludzkiej – w dzisiejszym rozumieniu. Stało się to głównie na gruncie filozoficznym tego okresu. Przełom stanowiło tutaj „przejście” *od przedmiotu do podmiotu*, co oznaczało między innymi skupienie się na jednostce, na jej działalności.

Zagadnienie pracy i pracowitości w wychowaniu człowieka zajmowała ważne miejsce w poglądach wielu znakomitych przedstawicieli Oświecenia.

W polskiej myśli oświeceniowej nawet król Stanisław Leszczyński – co stanowi szczególną osobliwość – starał się wykazać rolę i znaczenie pracy ludzkiej w kontekście pomysłowości społeczeństwa, pisząc swoją utopię pt. *Rozmowa Europejczyka z wyspiarzem z królestwa Dumocala*².

W Europie zasadniczą zmianę dotyczącą spojrzenia na istotę *pracy* już w XVI wieku wniosła Reformacja, a zwłaszcza jej czołowi reprezentanci, jak: Ulrich Zwingli, Marcin Luter czy Jan Kalwin. W odróżnieniu do poprzednich okresów dziejów ludzkości, dzięki nowej doktrynie teologicznej, pracę w Re-

¹ W. Jastrzębowski, *Rysy ergonomii czyli Nauki o pracy opartej na prawdach poczerpniętych z Nauki Przyrody*, Poznań 1857. Niniejszy cytat został zaczerpnięty z opracowania pod takim samym tytułem, wydane przez CIOP – PIB, wydanie 2, Warszawa 2008, s. 19.

² S. Leszczyński, *Rozmowa Europejczyka z wyspiarzem z królestwa Dumocala*, [w:] *Rola dziejowa Stanisława Leszczyńskiego*, cz. II, red. J. Lechicka, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego, Toruń 1951, s. 154–156.

formacji zaczęto traktować jako celową i zorganizowaną działalność człowieka, a także jako ważne kryterium oceny człowieka.

Zadziwiający podobieństwo rozumienia pracy ludzkiej, jej istoty i znaczenia dla człowieka – co trzeba uznać za wyjątkową osobliwość – zaprezentowały tak odległe od siebie światopoglądowo postaci, żyjące przecież w różnych epokach, tj. Smith, twórca ekonomii politycznej, ojciec liberalizmu ekonomicznego, Marks, twórca naukowego socjalizmu oraz Jan Paweł II, papież Polak.

Wszystkie trzy wymienione postaci zgodnie twierdziły, że:

- praca to działalność celowa człowieka polegająca na przekształcaniu przyrody w celu zaspokojenia jego potrzeb
- w procesie pracy człowiek urzeczywistnia siebie jako człowieka (Smith – praca głównym miernikiem człowieka; Marks – przez pracę człowiek zmienia samego siebie i własną naturę; Jan Paweł II w encyklice *Laborem exercens* – „przez pracę poniekąd człowiek bardziej staje się człowiekiem”).

Zgodność ta podkreśla ponadczasowość i uniwersalizm pracy ludzkiej, jest jej aksjologiczną pieczęcią³.

Patrząc na pracę od strony jednostki widzimy, że praca wywołuje znaczące zmiany w człowieku, powoduje jego rozwój fizyczny, intelektualny, sprzyja kształtowaniu dojrzałości psychicznej, może dawać satysfakcję i poczucie spełnienia się, poczucie własnej wartości. Jest głównym środkiem umożliwiającą relatywnie normalną egzystencję jednostki.

Jednak praca wykonywana jest na ogół kosztem zdrowia człowieka, wcale nierzadko wiąże się z wykorzystaniem, ciągłym stresem, frustracją, niepewnością, utratą własnej tożsamości.

Zatem praca ludzka ma wiele oblicz, od działalności niezwykle satysfakcjonującej, stanowiącej pożądaną treść życia, do czynności nie lubianych, nie akceptowanych, a nawet zniechęcających, stanowiących pewien przymus, najczęściej przymus ekonomiczny.

Spoglądając na pracę z perspektywy środowiska zarówno naturalnego, jak i społecznego, możemy zauważyć, że ma ona charakter często potrzebnej i pożądanej działalności. Służy zaspokojeniu potrzeb ludzkich, w tym ogólnospołecznych, środowiskowych, jak i samej jednostki. Rodzaj wykonywanej pracy, wysiłek w jej wykonywanie włożony oraz jej rezultat nierzadko wyznaczają jednostce miejsce w społeczeństwie i stanowią najczęściej miernik wartości konkretnego człowieka.

³ Zob. F. Szlosek, *Pedagogika pracy w warunkach gospodarki rynkowej*, pozycja w druku.

Praca jest także środkiem, instrumentem, polem rywalizacji ludzi nie tylko, w dobrym tego słowa znaczeniu. Może stanowić czynnik zaburzający relacje społeczne, być wykorzystywana jako środek nacisku, a nawet agresji (np. mobbing). Zdarza się, iż efekty osiągnięte są kosztem innych ludzi. Wykonywanym czynnościom składającym się na proces pracy często towarzyszy duże napięcie nerwowe, systematycznie pojawiający się stres, co w konsekwencji prowadzi do wypalenia.

Do szczególnych osobliwości także należy zaliczyć rolę jaką w wyjaśnieniu sensu pracy ludzkiej i jej znaczenia dla człowieka odegrał papież Leon XIII, który w słynnej encyklice *Rerum novarum* (1891) upodmiotowił człowieka pracy żądając dla niego godziwej płacy za jego pracę, płacy pozwalającej na utrzymanie rodziny i na odłożenie oszczędności. Tym samym papież Leon XIII uznał pracę ludzką za działalność służącą egzystencji człowieka i pozwalającą na utrzymanie pracującego i jego najbliższych⁴.

Wyartykułowane przez papieża Leona XIII zmiany społeczno-gospodarcze są świadectwem nie tylko zrodzenia się w tym czasie nowej cywilizacji: społeczeństwa indywidualnego, ale również pojawienia się nowego znaczenia pracy ludzkiej jakie nabrała ona pod koniec XIX wieku i to zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym.

Można zatem przyjąć, z pewnym uproszczeniem, iż poglądy Leona XIII wpisują się w personalistyczny (personalizm otwarty) nurt widzenia pracy człowieka jeszcze przed Emmanuelem Moumierem – co także należy uznać za niezwykle zaskakującą osobliwość. Przypomnijmy bowiem, że personalizm naturalny usiłuje połączyć idee chrześcijańskie z ideami rewolucji socjalistycznej.

Z kolei w swych filozoficznych rozważaniach, nad istotą pracy ludzkiej, niezwykle ciekawych, tyle samo oryginalnych co kontrowersyjnych, Popper „przywołał” kontekst trzech następujących światów:

- świat materialny rzeczy (ciał fizycznych), stanów;
- świat umysłu i przeżyć ludzkich, podświadomych procesów psychicznych;
- świat niematerialnych, abstrakcyjnych wytworów ludzkiego umysłu np. w postaci abstrakcyjnych problemów, teorii i projektów⁵.

⁴ Podaję za W. Furmanek, *Zarys humanistycznej teorii pracy*, Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2008, s. 11

⁵ Zob. K. Popper, *W poszukiwaniu lepszego świata. Wykłady i rozprawy z 30 lat*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1997, s. 214 i n.

Przywołanie takiego filozoficznego kontekstu pozwoliło Popperowi na stwierdzenie, że istota pracy ludzkiej mieści się w relacji, w interakcji pomiędzy tymi trzema światami. Rezultatem oddziaływań tych światów na siebie jest kształtowanie rzeczywistości. Z tym, że Popper uważa, że wpływ świata teorii i abstrakcyjnych problemów na świat materialny jest zawsze pośredni, poprzez świat umysłu. Można to zinterpretować jako sugestię autora, że taki produkt ludzkiego umysłu jakimi są np. teorie nie mogą być wprost przekładalne na rozwiązania w świecie rzeczywistym. Innymi słowy, istnieje potrzeba zaangażowania ludzkiej świadomości by zainspirować operacje intelektualne pozwalające zaadaptować konstrukty abstrakcyjne do warunków działalności w świecie rzeczy. Użycie przez Poppera terminu *kształtowanie rzeczywistości* wydaje się oznaczać zmianę przyrody, po to by mogła ona służyć zaspokajaniu potrzeb człowieka. W tym sensie i w tym zakresie Popper jest w pełni zgodny z większością interpretacji istoty pojęcia pracy ludzkiej.

Ze względu na ogrom stanowisk, źródeł, rozmaitych perspektyw i kryteriów, próbę znalezienia definicji *pracy ludzkiej*, która by zawierała to co jest istotne dla tego pojęcia, także w wymiarze historycznym, można nazwać zadaniem beznadziejnym, bowiem literatura poświęcona pracy człowieka tworzy rzeczywiście labirynt, którego nie zdołano dotąd skutecznie sforsować i nic nie wskazuje na pojawienie się takiej możliwości. A to właśnie jest najważniejsza interpretacyjna osobliwość pracy ludzkiej.

Trudności w poszukiwaniu „niemożliwego”, czyli uniwersalnej formuły *pracy ludzkiej* rodzą potrzebę, a nawet zmuszają do wypracowania odpowiedniej formuły z punktu widzenia fenomenologicznych i metodologicznych założeń konkretnej nauki o pracy, w tym z punktu widzenia nas najbardziej interesującego, tj. pedagogiki pracy.

Podsumowanie

Uwzględniając zatem fakt, że pedagogika pracy jest dyscypliną należącą do rodziny nauk o wychowaniu, a także będąc przekonany o podmiotowości człowieka w procesie pracy, sędzę, że istotę pedagogicznej perspektywy spojrzenia na relację człowiek – praca dobrze oddaje następującą definicję pracy:

„Praca ludzka jest celową, mającą podmiotowy charakter działalnością człowieka, polegającą na wykonywaniu zespołu czynności fizycznych i umysłowych, wymagających wysiłku i umiejętności, w wyniku których powstają

dobra materialne i niematerialne oraz zmienia się sam podmiot wykonujący tę pracę, jak i środowisko jego oddziaływani⁶.

Powyższa formuła odnosi się tylko do pracy, którą twórca ergonomii w Polsce Jastrzębowski nazywa *pracą pożyteczną*, ulepszającą i chwalebłą, stanowiącą dobro, „z którego płyną wszystkie inne dobra, i które zasadza się głównie na ulepszaniu i doskonaleniu rzeczy, ludzi i nas samych⁷”. Nie uwzględnia ona natomiast negatywnych aspektów pracy, do których można zaliczyć utratę zdrowia a nawet życia, poczucie przymusu, ale także inne zaburzenia w sferze psychicznej, które są charakterystycznymi zjawiskami patologii pracy.

W podanej definicji posłużono się głównie antropologicznym widzeniem pracy ludzkiej, która w tym miejscu nie jest ani zachowaniem biologicznym, instynktownym, czy też stanowiącym źródło przyjemności, pojmowanym jako przyczyna i cel czynności, lecz działalnością zależną od możliwości jednostki, jej potencjału psychofizycznego i intelektualnego.

Analiza rozumienia pojęcia pracy ludzkiej z perspektywy historycznej (przestrzeni wieków) oraz w odniesieniu do różnych stanowisk teoretycznych i dyscyplin naukowych – przedstawiona w sposób skrótowy w prezentowanym artykule – potwierdza interpretacyjną jego osobliwość.

Abstract: The article is an introduction to the contemporary understanding of the value and importance of human labor. As inspiration for the reflection is also an inspiration to explore issues and searches for answers to your question: How to work to educate the modern man?

Keywords: labor, human labor, man

Literatura przedmiotu

Furmanek W., *Zarys humanistycznej teorii pracy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.

Gałkowski J. (red.), *Jan Paweł II, Laborem exercens. Tekst i komentarz*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1986.

⁶ F. Szlosek, *Pedagogika pracy...*, dz. cyt., s. 11.

⁷ W. Jastrzębowski, *Rys ergonomii...*, dz. cyt., s. 21.

- Jastrzębowski W., *Rysy ergonomii czyli Nauki o pracy opartej na prawdach poczerpniętych z Nauki Przyrody*, Poznań 1857.
- Jastrzębowski W., *Rysy ergonomii czyli Nauki o pracy opartej na prawdach poczerpniętych z Nauki Przyrody*, wyd. 2, CIOP – PIB, Warszawa 2008.
- Lechicka J., *Rola dziejowa Stanisława Leszczyńskiego. Wybór pism, Część II*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego, Toruń 1951.
- Marks K., *Kapitał*, tom 1, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1951.
- Nowacki T., *Praca ludzka. Analiza pojęcia*, Instytut Technologii Eksploatacji, Radom 2008.
- Popper K., *W poszukiwaniu lepszego świata. Wykłady i rozprawy z 30 lat*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1997.
- Pszczołowski T., *Praca człowieka*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1966.
- Smith A., *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1954.
- Szlosek F., *Pedagogika pracy w warunkach gospodarki rynkowej*, pozycja w druku.

